

Eski Türk Edebiyatına Giriş: Biçim ve Ölçü- 1. Ünite Özeti

Eski Türk Edebiyatına Giriş: Biçim ve Ölçü

(Ünite 1)

Temel Bilgiler

İslami Türk Edebiyatının ilk önemli eseri **Kutadgu Bilig** (1069).

Doğu Türkçesi -> Karahanlılar, Çağataylar, Harezmi çevresinde Altınorda, Memluk Kıpçakçası...

Batı Türkçesi -> Eski Osmanlıca, Eski Türkiye Türkçesi ve Eski Anadolu Türkçesi de denir. Bu dilin ikinci dönemi Osmanlı Türkçesi olarak adlandırılır.

Eski Türk Edebiyatı

- Halk Edebiyatı
- Tasavvufi Halk Edebiyatı (Tekke Edebiyatı)
- Klasik Türk Edebiyatı (Divan Edebiyatı)

Eski Türk Edebiyatı, 13. yüzyıl sonlarında başlayıp 19. Yüzyılın ikinci yarısına kadar devam eder. Estetik esaslarını İslami kültürden alır, Arapça ve Farsça kelimelere genişçe yer verilir, sanatlı söyleyişi önde tutan kuralcı ve gelenekçi bir türdür.

Adlandırma Sorunu

İran Edebiyatı etkisinde gelişmiş olan Eski Türk Edebiyatı, Tanzimat devrinde Edebiyat-ı cedide (yeni edebiyat) ile birlikte sona ermeye başlar.

Şi'r-i Kudema (eskilerin şiiri)

Eski Türk edebiyatı, havâs edebiyatı, sarây edebiyatı, Enderun edebiyatı, Edebiyât-ı Osmâniyye, Osmanlı şiiri, Divan edebiyatı, Ümmet edebiyatı, Ümmet çağı Türk edebiyatı, İslami Türk edebiyatı, Klasik Türk edebiyatı gibi adlarla adlandırılmıştır.

Hammer Purgstal, E. J. W. Gibb gibi Batı'lı araştırmacılar, Eski Türk Edebiyatı için Osmanlı Edebiyatı, Osmanlı Şiiri gibi adlar kullanmışlar.

Divan Edebiyatı tanımı -> Ömer Seyfettin (Öl. 1884) tarafından kullanıldı.

Klasik Edebiyat, Klasik Türk Edebiyatı gibi tanımlamalar Fuat Köprülü(Öl. 1966)'ye aittir.

Nesr-i Müsecca -> Süslü nesir

Farsça'nın dilimiz üzerindeki etkisi/etkinliği daha ziyade sanat ve tasavvuf çevrelerinde göze çarpar, Arapça ise ağırlıklı eğitim kurumlarında görülür.

Divan Şiirinde şiir dilinin kapısının açılması Arapça ve Farsça sözcüklerin bilinmesine değil, bu şiirin mecazlarla yüklü anlatımının kavranmasına bağlıdır.

Divan Şiirinin Dönemleri

- a) Oluşum Dönemi: 13. Yüzyıl sonu ile 14. Yüzyıl sonları. Önemli temsilcileri: Âşık Paşa (Öl. 1333), Gülşehrî, Şeyhoğlu Mustafa (Öl. 1401), Ahmedî (Öl. 1413), Şeyhî (Öl. 1431)...
- b) 1. Klasik Dönem: 15. Yüzyıl başlarından 17. Yüzyıl başlarına dek sürer. Ahmet Paşa (Öl. 1496), Necatî (Öl. 1509), Zatî (Öl. 1546), Fuzulî (Öl. 1556), Bakî (Öl. 1600), Nev'î (Öl. 1599), Hayalî (Öl. 1557), Taşlıcalı Yahya (Öl. 1582)...
- c) 2. Klasik Dönem: 17. Yüzyıl başlarından 19. Yüzyılın ikinci yarısına dek uzanır. Sebk-i Hindî (Hind Üslubu) adı verilen bu dönemin önemli temsilcileri, Fehîm-i Kadîm (Öl. 1647), Nâ'ilî (Öl. 1666), Nedîm-i Kadîm (Öl. 1670), Nef'î (Öl. 1635), Şeyh Gâlib (Öl. 1799)...

Miftah Medreseleri -> İsmi Arap grameri ve belâgati ile ilgili Miftâhu'l-Ulûm adlı eserden alan Osmanlı dönemi öğretim kurumudur.

Eski Türk Edebiyatında şiirlerin toplandığı üç tür kitap vardır:

Divanlar

Mesneviler

Mecmû'a-i eş'ârlar

Divanlar düzenlenirken şiirler, nazım şekilleri esas alınarak, kasideler -> tarih kıt'aları -> gazeller -> musammatlar -> ruba'iler -> kıt'alar -> beyitler ve mısralar şeklinde sıralanır.

Gazeller; redifli gazelerde redifin son harfi, redifsiz gazelerde de kafiyenin son harfine göre sıralanırdı.

Gazellerden sonra genellikle "mukatta'at" denilen kıt'a, rüba'i, matla, müfred gibi küçük hacimli şiirler yer alır.

Küçük hacimli ve eksik Divanlara "dîvânçe" denir.

Geniş hacimli ve zengin Divanlara "müretteb divan" denir.

Şiir Mecmuaları / Antolojiler

Önemlileri:

Ömer b. Mezid à 1437 tarihli, Mecmû'atü'n-Nezâ'ir.

Eğridirli Hacı Kemal à 1512/13 tarihli, Câmi'ü'n-Nezâ'ir.

Edirneli Nazmi à 1524 tarihli, Mecma'u'n-Nezâ'ir.

Pervane Bey à 1560 tarihli, Pervâne Bey Mecmû'ası.

Divan Şiirinin Geleneksel Özellikleri

Divan şiiri geleneği hem estetik değerleri belirler hem de muhtevanın sınırlarını çizer.

Aynı konular ve olgular aynı estetik kurallarla söylenmek durumundadır. Dolayısıyla mevcut malzemeyi işlerken estetik değeri yukarılara taşıyabilmek ayırıcı özelliktir.

Bu şiirde her motifin bağlı olduğu başka motifler vardır. Birbirine bağlı bu unsurlar "mazmun" kavramıyla anlatılır. Mazmun, kelimelerin ilk bakışta görünmeyen farklı anlamlarıdır.

Şiirlerde mahlas kullanma geleneğine Kadı Burhaneddin (Öl. 1398) ve Kemal Paşazade (Öl. 1534) dışında uymayan olmamıştır.

Biçim:

Nazım Şekilleri / eşkâl-i nazm) à beyit(iki mısra) ve bend(ikiden fazla mısra)'dir.

Beyitler à kaside, gazel, kıt'a ve mesnevi'lerde kullanılır.

Beyit dışındaki mısralar musammat adıyla anılır -> Musammat à Bend

Bendler à Musammat başlığı altında toplanır.

Müselles à Her bendi üç mısra

Murabba à Her bendi dört mısra

Muhammes à Her bendi beş mısra

Müseddes à Her bendi altı mısra

Müsebbâ à Her bendi yedi mısra

Müsemmen à Her bendi sekiz mısra

Mütessa à Her bendi dokuz mısra

Mu'aşşer à Her bendi on mısra

Divan şiiri ahenk yönü çok kuvvetli bir şiir diline sahiptir.

Ahengi sağlayan asli öğeler vezin ve kafiye'dir.

Şiir -> vezinli (mevzûn) ve kafiyeli (mukaffâ) söz olarak tanımlanır, sonradan buna muhayyelolma şartı da eklenmiştir.

Fesâhat -> sözün kulağa hoş gelmesi ve manâsının açık olması.

Fesih kelimelerin birbirleriyle uyumuna selâset denir.

Tevhid içerikli divan şiirleri -> tevhid, münâcât, na't ve mi'râciyye.

Müselsel gazel -> Bütün mısraları aynı kafiye'yi taşıyan gazellere denir.

İnşad -> Şiirin okunma biçimi

Mevlid'in en önemli örneği **Süleyman Çelebi** (Öl. 1422) – **Vesîletü'n-Necât**

Melâ'ike-i mukarrebîn – Yakın Melekler

Kesret -> Çokluk

Mâsivâ -> Allah dışında herşey

Kur'an'ın ayetlerinin ve hadislerinin şiire yansımaları iktibâs ve telmîh yoluyla olur.

Şîit peygamber -> Dokuma sanatına vakıf olması nedeniyle şiire konu olmuş.

Nûh peygamber, uzun ömürlü olmasıyla vs.

Dâvûd peygamber -> Sesinin güzelliği, demiri yumuşatması, **İdris** peygamber ilim ve irfan sahibi olmasıyla şiire konu olur.

Ya'kub peygamber -> rü'ya yorumundaki ustalığıyla şiire konu edilir.

Peygamber yahut veli kabul edilen; **Hızır** -> ilim irfan sahibi olması, **İlyas** ve **İskender /Zülkarneyn** ile birlikte karanlıklar ülkesine gidişi ile şiire konu olur.

Tasavvufun divan şiirine girmesinde **Ahmed Yesevî** (Öl. 1166), **Yunus Emre** (Öl. 1320/21) ve **Mevlânâ**(Öl. 1273)'nın etkisi çoktur.

Nesirde ilk örnekler sade nesir türündedir. **Sinan Paşa**(Öl. 1486)'nın Tazarrunâme'si süslü nesrin ilk örneği olarak kabul edilir.

Eski Türk Edebiyatının kaynakları:

Şu'arâ Tezkireleri / Edebiyat tarihleridir. **Sehi Bey** (Öl. 1548) tarafından yazılan Heşt Bihişt Batı Türkçesiyle yazılan ilk tezkiredir.

Şakâiku'n-Nu'mâniyye ile Tercüme ve Zeyilleri (Zeyil = Ek)

Taşköprüzâde(Öl. 1561) tarafından yazıldı.

Mevki ve mesleklere göre kişiler hakkında bilgi veren eserler.

Hadîkatü'l-Mülûk à padişahların, Hadîkatü'l-Vüzerâ à Vezirlerin, Hadîkatü'l-MeşâyihàŞehülislamın hayatını anlatan eserlerdir.

Biyografik eserler.

Çeşitli vilayetlerde yetişmiş meşhur kimseler hakkında bilgi veren eserler, **Kâtip Çelebi**(Öl. 1657)'nin yazdığı **Süllem'ü-Vusûl ilâ tabakâti'l-fuhûl** gibi genel ve geniş kapsamlı biyografi kitapları, şehir monografileri.

Osmanlı Tarihleri.

Âşık Paşazade(Öl. 1484)'nin tarihinden sonra her yüzyılda kendi ismiyle anılan tarih kitapları yazmış tarihçilerimizin kitapları; 15. Yüzyılda **Neşrî**, 17. Yüzyılda **Solakzâde**(Öl. 1657), **Peçevî**(Öl. 1649), **Naîmâ** (Öl. 1716), 18. Yüzyılda **İzzî** (Öl. 1755), **Vâsıf** (Öl. 1806), 19. Yüzyılda **Cevdet Paşa** (Öl. 1895) gibi.

Bibliyografyalar.

Taşköprüzâde tarafından yazılan ve oğlu tarafından genişletilerek çevirisi yapılan **Mevzû'âtü'l-Ulûm** ve **Kâtip Çelebi**'nin **Keşfü'z-Zunûn an-Esâmi'l-Kütübi ve'l-Fünûn**, önemli kaynaklardır.

Ansiklopediler.

Şemseddin Sâmî -> Kamûsü'l-A'lâm

Ahmed Rifat -> Lugat-ı Târihiyye ve Coğrâfiyye

Sözlükler.

Mütercim Asım(Öl. 1819) -> Kamus Tercümesi

Şemseddin Sâmî -> Kamûs-ı Türkî

Ahmed Vefik Paşa(Öl. 1891) -> Lehçe-i Osmânî

Muallim Naci -> Lûgat-i Nâcî

Edebiyat tarihleri.

Klasik Edebiyat bilgisini konu alan eserler.

Sürurî(Öl. 1562) -> **Bahrü'l-ma'ârîf**

İsmâil-î Ankaravî(Öl. 1631) -> Miftâhü'l-Belâga ve Misbâhü'l-Fesâha

Süleyman Paşa(Öl. 1892) -> Mebâni'l-İnşâ

Ahmet Cevdet Paşa -> Belâgat-i Osmâniyye

Recaizade Mahmud Ekrem -> Ta'lim-i Edebiyyat

Mehmet Rif'at(Öl. 1907) -> Mecâmi'ü'l-Edeb

Ziya Paşa(Öl. 1880) -> Harabât (şiiir antolojisidir)

Bunların dışında yazışma örneklerini içeren Münşe'ât kitapları.

Fars Mitolojisi

Cemşid -> Şarabı buldu, eğlence ve saltanatının kudretiyle anılır.

Dahhâk -> Cemşid'i öldürdü, kötülüğün sembolüdür. Omzu yılanlı.
Efrâsiyâb -> İran ülkesinin baş düşmanı Turan imparatoru. Kahramanlık sembolüdür.
Ferîdun -> Dahhâk'ı öldürdü. 500 yıl hüküm sürdü. Adalet ve uzun ömür sembolü.
Gâve -> Demirci, isyan çıkarıp Dahhâk'a karşı Ferîdun'a yardım etti.
Nerîman -> Sâm'in babası, kahramanlık sembolü.
Sâm -> Muniçîhr'in büyük savaşçısı. Bir ejderi tek vuruşla öldürmüştü.
Zâl -> Sâm'in oğlu, Rüstem'in babası. Tüyleri beyaz doğduğu için babası onu Elbürz dağına bırakır. Simurg onu alıp besler. Ok atmasıyla meşhur.
Rüstem. Efrasiyab'ı dize getirdi. Keykavus'u kurtardı. Heft-Han denilen tehlikeli geçitten geçmeyi başardı. Atının adı Raş'tır.
İsfendiyâr -> Heft-Han'dan geçebilen ikinci kişidir. Rüstem'le kapışır ve ölür.
Kahraman -> Çocukken devler tarafından kaçırıldı. Gergedan sırtında ülkesine döndü.
Kahraman-ı Katil adıyla anılır.
Keyhusrev -> Büyük hükümdar, güç ve kudret sembolü.
Keykubâd -> Adil bir hükümdar.
Minuçîhr -> 120 yıl saltanat sürmüştü. Çok savaşlar kazanmış.
Nüşîrevân -> Kisrâ adıyla anılan ilk hükümdar. Tâk-ı Kisra adıyla anılan sarayıyla ünlü. Çanı ve adaletiyle ünlü.
Husrev -> Şirin'e olan aşkı, Gülgûn ve Şebdîz adlı efsanevi atlarıyla meşhur.
Siyâvüş -> İftiralar yüzünden haksız yere Efrasiyab tarafından öldürtülmüştü.
Bihzâd -> ressam.
Fağfûr -> İskender zamanının Çin ve Asya imparatoru.

Divan şiirine ait kozmoloji anlayışına göre gökyüzü feleklerden meydana gelmiştir.
Dünya bu feleklerin merkezinde yer alır.
Gökler onun üzerinde dizilmiş halledirler.
Her felekte bir seyyare (gezegen) vardır.

Seb'a-i Seyyare

Ay -> Kamer / Mah

Utarid -> Merkür

Zühre -> Venüs / Nahid

Şems -> Güneş / Hurşid

Mirrih -> Merih

Zuhal -> Sartürn

Müşteri -> Jüpiter

Sekizinci felekte yıldızlar vardır.

Güneş sultandır, ay vezir.

Utarid katip, Zühre çalgıcı ve rakkase, Mirrih komutan, Müşteri kadı ve Zuhal hazinedar olarak kabul edilir.

Felekler ulvi varlıklardır.

Dört unsur / Anasır-ı Erba'a ise süfli varlıklardır.

Dokuz felek, babalar ('abâ), dört unsur da analar (ümme'hât) olarak hayal edilmiş, bunlardan Mevâlîd-i Selâse (üç çocuk) meydana gelmiş -> hayvanat, nebatat ve cemadat

Şiirde sıklıkla bahsi geçen hayvanlar

Bülbül -> hezâr / andelîb

Şahin ve kekkik -> Kebg

Sülün -> Tezerv

Güvercin -> Kebûter

Papağan -> Tûtî
Akbaba -> Kerkes
Baykuş -> Bûm
Karga -> Gurab / Zâg
Yarasa -> Huffâş
Çaylak -> Zegân
Arslan -> Şîr / Gazanfer
Kaplân -> Peleng
Pars -> Bebr
Âhû -> Gazal
Eşek -> Har
Sinek -> Meges / Zübâb
Arı -> Zenbûr
Karıncâ -> Mûr / Mûrçe
Balık -> Mâhî
Timsah -> Neheng
Yılan -> Mâr / Su'bân / Efî

